

La Vansa

COMARCA:	Alt Urgell	
SUPERFÍCIE:	25.367,5 ha	
MUNICIPIS:	Fígols i Alinyà, Josa i Tuixén, Ribera d'Urgellet, La Vansa i Fórnoles	
PAE	Inclou parcialment el Paisatge d'Atenció Especial del Prepirineu	

Figura 14.1: La llarga i aïllada vall de la Vansa, en un enclavament prepirinenc de gran valor, entre el Port del Comte i la gran serra del Cadí

Trets distintius

- Prepirineu aïllat, d'orografia trencada, però amb una petja paisatgística fruit del seu bagatge històric i cultural difícil de trobar en altres valls
- Magnífics racons a recer dels infinits replecs que ha generat la complicada geologia calcària i abundants coves (bòfies).
- Pobles ben conservats en els que es copsa tot l'ambient dels paisatges amb els que s'entronquen i que no han perdut els trets bàsics de les senyes d'identitat.
- Feréstega però alhora humanitzada vall de la Vansa, un recorregut únic per un dels rius prepirinencs més desconeguts.
- Gegants calcaris que, entre el Port del Comte i el Cadí, tanquen la unitat i bressolen infinitat de denses obagues de pins i aromàtiques solanes de feixes abandonades.
- Cingles que es precipiten cap a la vall del Segre i que, resseguint-los, ens guien cap a la vall d'Alinyà.

Principals valors en el paisatge

- El Port del Comte i el seu perfil arrodonit, amb l'àmplia vall als peus.
- Tuixent, els prats del Carreu i l'obertura de la conca aigües amunt de l'estret de la Farga.
- El riu de la Vansa, el seu engorjat i la riquesa arquitectònica tradicional dels pobles de la vall.
- Els boscos de les obagues i el marcat contrast amb el paisatge aromàtic de les solanes, lligat a les trementineres i als seus coneixements botànics.
- Els pobles encimbellats, plens d'història i de valors patrimonials.
- El tendre prat de l'Arp.
- El roc de Galliner i la vall d'Alinyà, envoltada de cingleres calcàries que li donen un aire feréstec.
- El record de la baronia de Tost i la cerca de tots els testimonis històrics que resten en el paisatge.
- Adraén i les vistes dels Pirineus i el Cadí des dels prats, damunt l'ermita de Sant Salvador.
- Pobles que mantenen encara l'encant de l'arquitectura tradicional, com Ossera i l'Alzina d'Alinyà o d'altres ja abandonats com Banyeres i Colldarnat.

Figura 14.2: L'aspra i esquerra vall d'Alinyà, envoltada de cingleres airoses i bosquines que malden per arrapar-se al sec rocam calcari

Figura 14.3: Els prats del Carreu, que envolten Tuixent, són un dels patrons paisatgístics pirinencs més reconeguts per la seva estètica

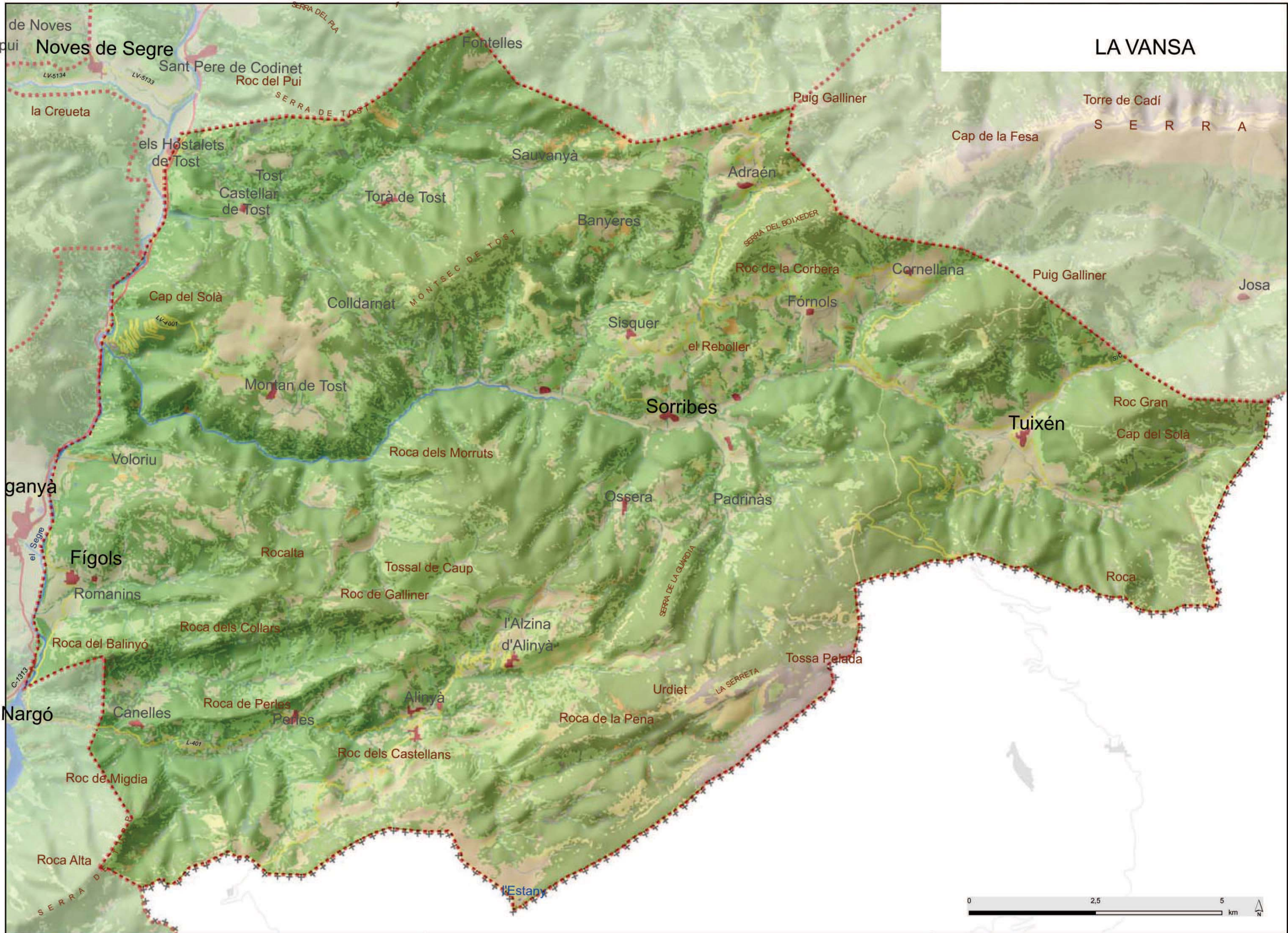

Figura 14.4: Els arrodonits perfils del massís del Port del Comte des del Cadinell, amb Tuixent als seus peus en un ampli fons de vall

Figura 14.5: El llogaret de Sisquer, com molts altres de la vall de la Vansa, manté intacta la seva riquesa arquitectònica tradicional

LA VANSA

370000

380000

4680000

4670000

Elements naturals que constitueixen el paisatge

Aquest és el prepirineu de valls amagades entre els replecs de complicada geologia calcària, on es mesclen els vents mediterranis càlids amb la tramuntana freda del nord.

La unitat limita al nord amb la unitat de la Plana d'Urgellet en els terrenys vermellosos del *permotrias* que drena la vall del riu de Tost. S'enfila fins als turons que albiren la plana del Segre, com el tossal de Cal Franc i el tossal de la Canaleta, i forma el vèrtex de tres unitats al magnífic mirador del Pirineu del Puig Galliner, damunt d'Adraén. A l'est, en una frontera gens precisa, la separen de la unitat del Cadí la serra del Boixeder, el Roc de l'Àliga i de Santaló a la vertical de Tuixent i fins al coll de Mola, límit natural entre els Cloterons i la serra del Verd. Els conjunts orogràfics d'aquesta serra i la del Port del Comte –gairebé plenament dins la comarca del Solsonès– són la continuïtat natural d'aquesta unitat vers la Catalunya central. Al sud, les serres de Campelles i el tossal de Cambrils són els clars límits naturals de la capçalera de la Ribera Salada, conca hidrogràfica que ben bé es podria integrar a la unitat de la Rodalia d'Oliana. Per acabar, a l'oest, el riu és frontera natural i de paisatge amb la unitat del Congost del Segre, al precipitar-se sobtadament tot un conjunt d'altiplans i profundes valls cap al curs principal d'aquest riu.

Figura 14.6: Les altes i esquerpes cingleres calcàries flanquegen tot el curs baix del riu de la Vansa, sota Montan de Tost i fins al seu aiguabarreig amb el Segre a Trespunts

El riu de la Vansa és el vertebrador natural d'una unitat on els encavalcaments i els mantells de corriments són presents arreu. Des del coll de Mola fins al congost de Trespunts realitza un recorregut accidentat de prop de 1.300 m de desnivell, amb un congost final que precipita les aigües al riu Segre. D'aigües no massa abundoses però

de crescudes sobtades que arrosseguen gran quantitat de sediments, el riu de la Vansa es nodreix de les surgències càrstiques que drenen els extensos conjunts calcaris del Cretàcic. Però també aprofita els terrenys més tous dels guixos triàsics per obrir la vall a Tuixent, Molí de Fórnols i Sisquer. El Montsec de Tost és una complexa estructura geològica de calcàries paleozoiques que cavalca damunt d'aquests guixos i bona part de les aigües que recull les envia cap al nord, a la petita conca del riu de Tost. El sector septentrional és format per terrenys d'argiles vermelles i conglomerats del *permotrias*, que provoquen escolaments superficials més abundosos durant les èpoques de precipitacions. El resultat en el paisatge, combinat amb segles d'intervenció antròpica sobre les cobertes, és un abundant repertori de *badlands* orientats fonamentalment cap al nord.

Figura 14.7: Els prats, les bosquines i els vistosos materials litològics rogencs de la zona entre Adraén i el coll de Creus són la porta d'entrada a la gran balconada vers el Pirineu axial, just al límit entre les unitats de la Vansa i la Plana de l'Urgellet

Però la naturalesa calcària de la unitat, a banda de reduir les aigües de circulació superficial, no implica un paisatge especialment aspre i mineral, com caldria esperar d'un clima de muntanya mediterrani. Els sòls han sabut sobreposar-se a successius impactes erosius al llarg de la història i donen lloc a importants boscos de pi roig (*Pinus sylvestris*), especialment a les obagues. L'estructura de torrents i barrancs disposats perpendicularment a la vall principal del riu de la Vansa o els directament tributaris del riu Segre –riu de Perles i riu de Tost– crea un paisatge de petites valls molt tancades i laberíntiques, enllaçades per colls situats a l'entorn dels 1.500 m –coll de Boix, coll Durau, coll d'Ares, coll d'Arnau, coll de Bancs– que juguen un paper fonamental en les connexions entre vessants. Però també hi ha un seguit d'altiplans calcaris que trenquen la irregularitat del paisatge i aporten formes suaus a Montan de Tost i, especialment, al Port del

Comte. Entre aquests hi ha tot un seguit de cingles calcaris de parets blanques que són un magnífic refugi de rapinyaires; la vall d'Alinyà és especialment prolífica en aquestes formes, però també l'engorjat del riu de la Vansa, els entorns d'Ossera, el Rodell, entre Tuixent i Cornellana, i la capçalera del riu de Mola.

Les diferències tèrmiques i de precipitació que experimenta la unitat són degudes a l'important gradient altitudinal present a la mateixa. La temperatura mitjana anual varia entre uns valors màxims d'uns 12-13°C al fons de la vall del Segre i uns mínims de 4-5°C als espais més elevats del massís del Port del Comte. La distribució de les precipitacions és semblant a la de les temperatures i varien entre els 750-800 mm anuals de la vall del Segre i valls baixes de la Vansa i d'Alinyà i els 950-1000 mm anuals dels alts contraforts sud-occidentals de la serra del Cadí i del Port del Comte.

Figura 14.8: La vall de Tost, tot i la proximitat amb la vall del Segre, amaga racons que són un testimoni ben visible de la despoblació i la progressiva successió vegetal

Els trets més característics del clima en el paisatge de la Vansa es posen de manifest en la distribució dels microclimes. Mentre que la mediterraneïtat s'aferra als vessants solells i calcaris, rescalfats pels corrents tèrmics ascendents, el clima de caire més alpí es localitza a les altures del Port del Comte. La continentalitat és marcada i així es posa de manifest en la vegetació i en els contrastos de temperatura entre l'estiu i l'hivern, però quan les adveccions del sud-oest es reforcen als vessants meridionals, les pluges poden arribar a ser molt copioses i són les responsables de la recàrrega dels aqüífers que aquí tenen molts pocs aportaments de caràcter nival. Per contra els vents freds dels Pirineus no tenen aturador des de les muntanyes d'Andorra i es canalitzen pels colls amb gran intensitat. Però les valls tancades han

permès l'establiment de la població a recer d'aquestes inclemències i s'ha situat en llocs elevats i solells.

La disposició paral·lela de les valls principals de la unitat, d'orientació E-O, fa que hi hagi una gran dissimetria entre solana i obaga. Mentre que a l'obaga l'ambient forestal té una presència molt notable, amb grans i extensos boscos de coníferes, especialment de pi roig i pi negre a l'estatge subalpí, a la solana hi domina un ambient de caire arbustiu, amb brolles de romaní i argelaga, savinars, garrigues, matollars subalpins de ginebró i boixerola i pinedes de pinassa. A les zones més elevades del massís del Port del Comte hi predominen els prats alpins i la vegetació rupícola. Per contra, al fons de vall, allà on els eixamplaments de les estretes i pregones valls ho permeten, s'hi localitzen pastures i prats de dall de reduïdes dimensions amb petites parcel·les d'horta i fruiters de secà properes als pobles.

El paisatge vegetal reproduïx aquesta dissimetria i caràcter extrem del clima. Les obagues i contraforts septentrionals del Port del Comte es recobreixen d'extenses pinedes de pi negre (*Pinus uncinata*) per damunt dels 1.700 m i de pi roig fins al fons de les valls. L'intens procés d'abandonament que han experimentat aquestes valls en les darreres dècades també ha possibilitat la colonització dels rojalets cap a exposicions amb major radiació abans ocupades per camps i pastures. Tanmateix aquestes es mantenen a la solana de la Vansa dominades per les joncedes (*Brachypodium-Aphyllanthes*) combinades amb fases avançades de matollars d'argelaga (*Genista scorpius*) o boix (*Buxus sempervirens*) i bosquines.

Figura 14.9: El fort contrast entre el paisatge vegetal de la solana i l'obaga de la vall de la Vansa és un dels trets que més criden l'atenció de la unitat

El rocam calcari també afavoreix la constitució de geòtops favorables pels boscos de carrasca (*Quercetum rotundifoliae buxetosum + Aphyllanthion*), que assoleixen cotes impròpiament elevades, com els boscos de Fòrnols i de Cornellana. Però la distribució més adequada d'aquestes comunitats es troba a les solanes baixes, que han estat intensament modificades per l'acció humana. Moltes han derivat en espais oberts de carrasques i savines (*Juniperus savina*).

Evolució històrica del paisatge

L'orografia trencada i la facilitat que ofería el rocam pels assentaments situats en zones de fàcil defensa, han estat dos trets que han caracteritzat aquest paisatge al llarg de la història.

Des d'antany, aquesta fou una zona dedicada a la ramaderia, aprofitant l'esquerp terreny i configurant un antic paisatge dominat per prats artificials i naturals, aquests últims a les zones més elevades de les muntanyes, que eren pasturats per bestiar de tipus oví. La baixa altitud d'aquests relleus devia obligar els primers pobladors a obrir moltes clarianes en el bosc per aprofitar els moviments de transtermitància que efectuaven des del Port del Comte. Aquest, a la vegada, estava poblat d'arbres gairebé fins als seus cims. Les zones properes al Pedró dels Quatre Batlles, batudes pel vent, expressaven possiblement un paisatge d'arbres retorçats i en bandera que ben aviat es devien tallar i cremar. Les pèrdues del sòl per erosió van fer la resta fins a obtenir el paisatge que es pot contemplar avui en dia.

L'abundància de coves (*bòfies* en la terminologia local) fou un al·licient per aquests primers pobladors que també van construir un bon nombre de monuments megalítics, com els dolmens de coll Durau i de Llignonàs. I en evident consonància amb el que succeïa en altres parts del territori prepirinenc, els primers replecs de la muntanya que posaven en contacte la terra baixa amb els massissos de més de 2.000 m foren un hàbitat de gran interès pels pobles neolítics.

Hi ha molt poca informació de la història antiga i del procés de romanització a la Vansa; en canvi, el període baixmedieval és molt ric en assentaments i personatges il·lustres. El paisatge medieval va experimentar una important transformació de la qual encara avui en dia en queden empremtes. A l'entorn de la vall de Tost es va establir una baronia que va incrementar el seu poder a partir de la participació en la guerra amb els sarraïns. En aquesta època va augmentar el conreu de vinya, que va trobar uns terrenys favorables en els vessants pedregosos que s'anaven deslliurant dels boscos de carrasques. Les cultives s'incrementaren a l'entorn dels pobles, no sense molt esforç degut als forts pendents i als magres sòls que hi havia arreu, especialment als vessants amb major radiació, idonis pel conreu del cereal. D'altra banda els pobles es situaven en posicions alteroses, per una banda per poder-los defensar amb major facilitat, però per

l'altra per no malbaratar un dels principals recursos: la terra. Aquesta posició amagada i de difícil control per part dels poders allunyats de la muntanya va afavorir també l'arribada de migracions de refugiats com la dels *càtars*, instal·lats fonamentalment a la capçalera de la vall.

Les pinedes també començaren a veure retallada la seva àrea de distribució, especialment les que es trobaven properes a les carrerades que pujaven a la muntanya i a les obagues al costat dels pobles. Però el veritable impacte de la desforestació a la Vansa i al Port del Comte succeí uns quants segles més endavant a partir de les vendes de fusta destinades a les drassanes i a les ciutats costaneres, que eren enviades pels rais que baixaven pel riu Segre. D'altra banda, l'armada espanyola també trobà en aquests boscos frondosos dels contraforts septentrionals del Port del Comte bona fusta per a la construcció de vaixells.

Figura 14.10: Aspecte d'un mas de la vall d'Alinyà en una imatge de fa unes dècades. Font: Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

Aquesta unitat té un tret característic que la diferencia de la resta dels Pirineus. Si bé la tendència general a tota la serralada és la propietat comunal, en aquesta zona hi ha àrees agrícoles de propietat privada. Per exemple, la finca d'Alinyà, que té l'origen en els dominis dels ducs de Cardona, s'ha mantingut en el temps com una unitat indivisible de propietat privada però amb determinats drets per a la població local. Aquest fet no ha donat lloc a un paisatge substancialment diferent dels termes veïns, tot i que pot haver influït en una explotació més severa dels boscos a la muntanya d'Alinyà, però si que va ser transcendental la posició destacada en el Pirineu dels senyors de Cardona per con-

Figura 14.11: Aspecte aspre i desolat d'un sector de la vall d'Alinyà en una fotografia antiga que demostra les dificultats per a l'ús i l'aprofitament d'aquest territori. Font: Servei d'Audiovisuals de la fundació pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

trolar millor el camí de la sal. Amb origen a la muntanya homònima, passava cap a la Cerdanya travessant els colls d'aquesta unitat, com el coll de Port, i s'enfilava cap al Cadí. Va ser una via de comunicació molt important durant segles que va donar certa centralitat a la vall de la Vansa.

Aquests fets tenien lloc durant el segle XIX, produint com a resultat un paisatge mancat de boscos però amb una important tradició silvícola, de boscaters, carboners i remeieres. Aquestes dones jugaren un paper molt important per donar a conèixer la cultura rural de la medicina herbolària arreu de Catalunya i localment eren conegudes com a *trementinaires*.

A mitjan segle XIX, Madoz recollí alguns d'aquests aspectes en les

paraules que escrigué sobre Fórnols:

«El terreno áspero en general es de mediana calidad; no habiendo otros montes notables que la parte que comprende la montaña de Cadí, poblada de pinos: sus pastos artificiales contienen yerbas de pasto de buena calidad. [...]» (Pascual Madoz, 1845)

Els prats s'enfilaven pels vessants ocupant àrees de bosc i en les zones més baixes de les falques de les muntanyes s'alternaven amb altres cultius; aquests eren en la seva majoria cereals, cultius fruiters de secà (vinya, olivera, ametllers...) i llegums, sobretot patates. Només a les mateixes riberes dels rius s'hi podien trobar alguns cultius de regadiu i algunes hortes petites.

Tot aquest rosari de camps i prats apareixia envoltat de clapes de bosc, que era format per espècies de caràcter submediterrani com ara roures, alzines i pinedes. Així ho assenyala Madoz parlant del poble de Fígols:

«El terreno es montañoso, flojo y árido; no encontrándose en él, sino robles y encinas diseminadas por la jurisdicción [...]» (Pascual Madoz, 1845)

Malgrat tot, aquestes extensions de boscos foren fortament explotades, ja que la població no només vivia de la ramaderia i l'agricultura sinó que també aprofitava els recursos naturals a l'abast per a la producció de carbó i de fusta.

Tots aquets trets es poden veure reflectits en la descripció de Madoz en una dels seves visites a Alinyà:

«El terreno es muy áspero y quebrado, pero fértil y productivo [...] puéblanle dilatados y espesos bosques de pinos, robles y otros árboles silvestres, que proporcionan abundancia de maderas para construcción, y leña para combustibles; también hay muchos y sabrosos pastos con los cuales se sostiene toda clase de ganado. Produce centeno, cebada, patatas, legumbre y verduras; cría ganado vacuno, mular, caballar, de cerda, lanar y cabrío; y abundante caza en la espesura de sus bosques y montañas.» (Pascual Madoz, 1845)

La silvicultura es va desenvolupar fins a l'extrem de generar efectes negatius, i així molts vessants van perdre part de la seva boscúria, arribant a patir fenòmens d'erosió accelerada, com es pot llegir a continuació en un paràgraf redactat per la Junta de Comerç de Barcelona l'any 1780:

«En los lugares de Aliña y Perlas hay bastantes maderas para la construcción de navíos y para el servicio de la Real Artillería, pero se sacan las mejores para los empresarios de la Real Hacienda, por las carreteras que conducen hasta el río Segre. Ésta ha sido una de las causas que ha procedido la destrucción de sus maderas y resinas, a que se agrega también las que se consumen en las fábricas de carbones, siendo en la situación presente en que se hallan muy dificultoso el restituirlos a su antiguo estado, porque las lluvias se han llevado la tierra y han quedado las peñas limpias.» (Tort, 2004)

En l'actualitat, els boscos de pi han assolit una gran extensió, ja que les activitats tradicionals han minvat. Els cultius de fruiters de secà també s'han reduït molt, tan sols hi resten en una proporció important alguns cultius de cereals. Pel que fa a la ramaderia, aquesta ha sofert una forta transformació, el bestiar oví s'ha substituït pel boví, molt més rendible, dedicat a la producció de llet (el 1915 es fundà la Cooperativa Lleterera del Cadí) i també de carn. Les pastures també s'han reduït en extensió, ja que malgrat que encara s'hi empen prats naturals, moltes explotacions ramaderes s'han intensificat i estabulat. L'ús de recursos forestals continua essent present, tot i que la intensitat s'ha moderat; avui es produeix fusta per a la construcció, per a forns i per a la indústria de la cel·lulosa.

Paisatge actual

El territori es caracteritza pel relleu accidentat, el caràcter forestal, el poblament escàs i repartit en nombrosos nuclis de població i la difícil accessibilitat. La vall de la Vansa és el principal eix fluvial de l'àmbit, però no representa un clar eix de comunicacions, ja que no uneix de manera directa la vall del Segre amb Sorribes i Tuixent que, en canvi, gaudeixen d'una millor connexió per carretera amb la Seu d'Urgell a través d'Adraén, amb Berga a través de Josa i Gósol, i amb Solsona a través del Port del Comte i Sant Llorenç de Morunys. Les altres dues valls de certa entitat de la zona són la d'Alinyà, al sud, ben connectada amb l'eix del Segre, i la de Tost, al nord, que també enllaça amb la C-14 de Lleida a la Seu.

Després d'un intens i llarg procés de despoblament i abandonament de les activitats agrícoles i ramaderes durant el segle XX, sembla que la població i les activitats econòmiques de la unitat s'han estabilitzats. El resultat és un paisatge on regna la tranquil·litat i on els petits pobles s'esforcen per subsistir el protagonisme a pesar de l'inexorable avenç de la vegetació a les terres abandonades.

Figura 14.12: Els petits pobles disseminats per la unitat pateixen un procés de despoblament considerable. A la fotografia, Cornellana en primer terme i Fórnols a la llunyania

La característica més important del paisatge d'aquesta unitat és la fortalesa dels factors naturals, especialment el relleu. Aquí la natura imposa les seves condicions al modelat que els humans intenten fer sobre el territori. El paisatge actual és el resultat d'aquest diàleg històric entre societat i natura, que va assolir màxims de pressió i d'intensitat d'ús a mitjans del segle XIX. Des d'aquell moment, es va convertir en un territori que va quedar al marge dels principals fluxos econòmics i de població a Catalunya.

El resultat actual és un paisatge on només uns pocs punts concentren la població i algunes explotacions agràries permeten una feble gestió en el seu àmbit d'actuació. Les poblacions més properes a la ribera del Segre han estat les que encara conserven les explotacions agrícoles i ramaderes; la vall de Tost i l'altiplà de Montan són un clar exemple de paisatges agraris de muntanya mitjana. D'altra banda, la majoria de pobles i caserius de vall endins van experimentar un greu procés de despoblament que a finals dels anys vuitanta del segle XX va provocar l'abandonament i la degradació de moltes cases: Banyeres, Colldarnat i molts masos dispersos es troben en ruïnes. Però l'increment de la demanda d'habitatges rurals a finals dels anys noranta va permetre la recuperació, que no residència permanent, de molt d'aquest patrimoni arquitectònic. Avui en dia aquesta recuperació té lloc en nombrosos pobles a partir de restauracions en general afortunades. Tuixent, Cornellana, Fórnols, Sorribes, entre altres, mostren cada cop més uns nuclis que han trencat la tendència a la degradació, i fins i tot a Ossera i a Padrinàs s'hi han incorporat nous nuclis que recuperen algunes activitats artesanals tradicionals i que, per tant, tornen a exercir una certa acció en el paisatge.

Figura 14.13: El petit poble de Padrinàs, al municipi de La Vansa i Fórnols, és un dels que ha experimentat una alenada més forta en base al turisme lligat a l'entorn de muntanya i a les activitats rurals.

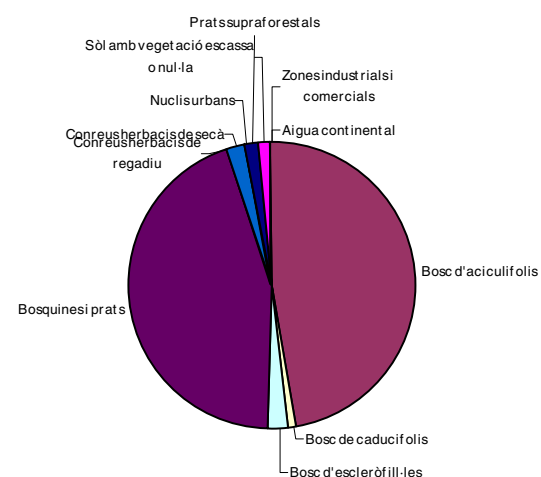
El paisatge actual malda entre la conservació d'entorns agrícoles dels pobles i dels propis nuclis i l'expansió dels matolls a les solanes i de les pinedes a les obagues. Un bon exemple n'és la cultiva de Tuixent, magnífic conjunt de camps disposats en un pendent suau al final de la baga de coll de Port, que fins a mitjans dels anys noranta encara conservava prats de dall i alguns cultius. Actualment l'espai es destina a la pastura dels ramats de vaques brunes pirinenques, tot i que, gradualment, la superfície d'aquesta cultiva s'està reduint degut a l'avenç

del bosc. Pocs exemples més de certa amplitud agrícola es troben a la vall de la Vansa; a banda del ja mencionat altiplà de Montan de Tost. La resta d'espais oberts es localitzen en costeruts vessants a l'entorn dels pobles: Cornellana, al peu de la canal que baixa del Goleró, s'encimbella a l'entrada del torrent de Ribanegra, separador natural del Cadí i del Cadinell; Fórnols, arraulit en un pujol al peu de les carrasques del Pui, domina el tram més proper al Cadí; Adraén fa el mateix en els terrenys rogencs que donen pas al coll de Creus i la Trava, miradors indispensables de la Plana de l'Urgellet; Ossera, enganxat a la roca que l'ha protegit durant segles; la vall d'Alinyà, estreta i costeruda, culminada per la posició dominant de l'Alzina d'Alinyà; i la vall de Tost, amb els nuclis de Castellar de Tost i Torà de Tost, aprofitant petits replans en els vessants que guaiten els masos dispersos per tota la serra.

Figura 14.14: L'altiplà on s'assenta el poble de Montan de Tost i els petits llogarets que l'envolten és la zona que permet el major aprofitament ramader intensiu de la Vall

Però aquests elements tan assenyalats en el paisatge ocupen un 2% de la superfície total de les cobertes, la resta és el territori dels boscos i les bosquines. Les extenses masses forestals s'estenen, dominades pel pi roig, per tota l'obaga del riu de la Vansa des de l'obaga del Verd, on també hi ha una magnífica presència de pins negres i avets, fins al bosc de Voloriu, passant per l'obaga Fosca, l'obaga Negra, l'obaga de la Gòrdia i la de Mua, l'obaga del Roger, el bosc del Casal i l'obaga de Gol, entre d'altres. Són boscos antigament molt explotats i aclarits que han guanyat densitat i espessor en els darrers anys, un tret fonamental del paisatge actual de la Vansa, com també ho són les solanes més aclarides del Montsec, Boixeder, Canelles i Montan de Tost. Aquests són espais on es combinen el rocam calcari amb els boscos en creixement de pins i alzines, però, sobretot, són els condominis dels

Grans usos i cobertes del sòl.
Font: Elaboració pròpia a partir de la cartografia d'usos i cobertes del sòl (ICC)

matolls i les brolles. Els guixos del coll de Bancs i de Sisquer mostren una blancor enlluernadora, en contrast amb les argiles d'un roig intens a Adraén i a la vall de Tost. Entremig també es troben zones erosionades que no han pogut resistir la continuada acció del pas dels ramats i dels incendis. Tanmateix, aquests espais tampoc ocupen més d'un 1,5% del total, en comparació amb el 91,5% dels boscos, bosquines i prats, dominats per les coníferes, a les que cal sumar el 3,5% de roures i alzines que donen un petit contrapunt a la verdor blavosa i fosca de les pinedes.

Expressió artística del paisatge

Una de les figures més destacades que va dedicar un espai en els seus escrits a aquesta unitat va ser Pascual Madoz, l'any 1845, i en temps més moderns, el 1919, ho va fer Ceferí Rocafort. Ambdós autors recolliren en els seus textos l'orientació ramadera de la zona, així com l'impacte que l'explotació de fusta havia deixat en els boscos. El llibre *Dones que anaven pel món*, de Joan Frigolé, ha contribuït decisivament al coneixement del món de les trementinaires. En el mateix sentit, la tementinaire de les nenes rosses, d'Isidre Domenjó amb il·lustracions de Carme Invernón. Per altra banda, en Josep Zuleta va recollir les seves impressions de la vall de la Vansa i Tuixent a finals del segle XIX en alguns articles publicats al llibre *Comarques oblidades*, de Carles Gascón i, en l'àmbit de la història de l'art, caldria esmentar el llibre *Els retaules gòtics de la vall de la Vansa i Tuixén*, de Carles Gascón i Teresa Font.

Més recentment, associat als moviments neorurals de retorn al camp a partir de la dècada dels anys setanta, la Vansa ha estat un centre d'atracció d'aquest segment de població urbana que cercava una vida en contacte més directe amb la natura. Trenta anys després de les primeres experiències, resten algunes cases que encara viuen d'aquelles pràctiques actualitzades a través de la producció artesana

de productes alimentaris (formatges, mermelades i herbes per a la condimentació) i ornamentals, i de la promoció d'iniciatives que han fructificat a través de la recuperació del patrimoni etnològic o d'activitats complementàries com l'esquí de fons. Aquests grups de nouvinguts han afavorit la realització de fires i experiències d'artistes que han atret petits col·lectius cap a la vall, afavorint una dinamització que gairebé havia desaparegut.

Figura 14.15: El patrimoni cultural de les trementinaires de la vall de la Vansa i de Tuixent s'ha reflectit també en petites obres artístiques com ara aquest dibuix d'Oriol Garcia i Quera, que mostra una de les escenes quotidianes d'aquest antic ofici

Valors en el paisatge

Les valls, orientades d'est a oest, compten amb extenses masses forestals que s'extenen per les obagues i conformen el principal valor natural de la Vansa. El pi roig domina a l'obaga del riu la Vansa; l'ayet i

Figura 14.16: Un altre dels dibuixos, aquest cop en color, que fa referència a la recollida de les matèries primeres que utilitzaven les trementinaires i que s'exposen al Museu de les Trementinaires de Tuixent

el pi negre apareixen a l'obaga del Verd o al bosc de Voloriu, entre altres.

El creixement dels boscos i el descens de la pressió cinegètica ha permès la recuperació de fauna que havia quedat molt arraconada o fins i tot desapareguda. La topografia trencada havia fet possible la presència de grans mamífers, que es van anar enretirant a mesura que la colonització agrícola i ramadera es feia més intensa a mitjan segle XIX. Actualment però, sembla contrastada, per exemple, la presència del llop (*Lupus canis*), que s'ha introduït a través de la serra del Cadí i amb origen en la colònia del Massís Central francès i els Apenins italians.

La geologia també realitza la seva aportació al conjunt en forma de valls engorjades de gran qualitat ambiental, cingles inaccessibles i paisatges erosius en carst i *badlands* que aporten diversitat al paisatge. Entre aquests hi ha tot un seguit de cingles calcaris de parets blanques que són un magnífic refugi de rapinyaires, com la vall d'Alinyà, l'engorjat del riu de la Vansa, els entorns d'Ossera o la capçalera del riu de Mola.

Aquests paisatges d'ecosistemes forestals i de transició situats entre cingles calcaris, han vist recollits el conjunt de valors ecològics en una extensa zona protegida, tot i que, a la unitat, només una petita part es troba sota la major protecció del Parc Natural del Cadí-Moixeró, al nord-est de la unitat. L'espai natural entre el coll de Bancs i el coll de Mola és el més representatiu de l'àmbit, que també n'inclou d'altres del Pla

Figura 14.17: L'Alzina d'Alinyà és un emblemàtic poble situat a la capçalera de la vall d'Alinyà, amb valors paisatgístics de creixent interès

d'Espais d'Interès Natural (PEIN) com les Serres d'Odèn-Port del Comte, la Serra del Verd i la Serra de Turp.

L'orientació est-oest de les valls tancades i rurals, degut al poc creixement urbanístic i al manteniment de l'estructura tradicional dels nuclis, d'Alinyà, del riu de la Vansa, de Tost i de Josa, i la gran diferència d'altitud entre les capçaleres i el riu Segre, fan possible el contrast de textures i colors que hi ha entre les solanes i les obagues. Alhora, els paisatges forestals i subalpins de les capçaleres ofereixen la distribució de prats mesclats amb bosquets i arbres solts de pi negre. L'olor d'aquestes capçaleres és de matèria orgànica en èpoques humides i a les obagues, mentre que les solanes desprenen el perfum de les resines. A mesura que es descendeix per la vall, el paisatge canvia i es fa més aromàtic, fins a les solanes baixes curulles de plantes mediterrànies, fins i tot de romaní.

També hi ha valors estètics associats al rocam calcari, que ofereix les dues components del prepirineu: cingles i cims aguts o rasos pelats i pedregosos.

Altres valors destacats de la Vansa són els patrons agrícoles i forestals caracteritzats pel *bocage*. Aquest tipus de paisatge compost per petites parcel·les irregulars, aprofita les minses zones planeres que les valls ofereixen i que tant poden ser terres de cultiu com prats de dall. Exemples d'aquest paisatge es troben a Tuixent i Alinyà.

Pel que fa als paisatges urbans en els areals dels pobles, la varietat també és força important i les tipologies dels assentaments es succeixen encaixant-se en el relleu. Així, els nuclis que envolten

l'engorjat del la Vansa com per exemple Montan de Tost, Voloriu, Aïnat o Cortassa, són poc compactes i presenten construccions en els camps que els envolten. Altres nuclis com Cornellana, Fórnols, Llobera, Alinyà són més compactes, estan situats a mitja vessant i s'associen a camps de feixes de murs de pedra seca. Destaquen també els assentaments de Fígols i els Hostalets de Tost situats en fons de vall. Hi ha nuclis, com ara Castellar de Tost, Adraén, Tuixent, Ossera i l'Alzina d'Alinyà que es diferencien per estar assentats a dalt de petits turons o cims que condicionen la seva fesomia, on normalment destaca el campanar situat al capdamunt del turó. Són fàcilment visibles i sovint formen part de l'imaginari col·lectiu de la població. També hi ha un únic nucli, Perles, que presenta la singularitat d'estar localitzat sota una paret de pedra, fet que destaca encara més el seu perfil urbà degut al contrast cromàtic. Per acabar, hi ha un hàbitat molt dispers, més semblant a la distribució de masos prepirinencs de les comarques més humides, que aprofita vessants més amples, com els que es troben entre Sorribes, Sisquer i Colldarnat, i que esdevenen els principals valors estètics de la Vansa.

El patrimoni arquitectònic conforma la major part dels **valors històrics** de la unitat i ve determinat més per les construccions de caràcter civil, amb fins defensius, que no pas religiós. Tot i amb això, entre els temples més destacables hi ha Sant Esteve d'Alinyà, un dels més representatius de l'àrea, una construcció damunt d'un turó de roca i amb murs molt gruixuts que contrasten fortament amb la resta de l'església. En la seva construcció s'utilitzaren roques calcàries però també pedra tosca; el campanar es troba íntegrament compostat per aquest últim material. Un altre temple remarcable és Sant Víctor de Fígols d'Organyà, església d'una sola nau amb un tret característic: el seu campanar construït en la seva base amb pedra tosca. Les construccions de pedra tosca són una constant al Prepirineu calcari, sobretot en l'acabat de les estructures, donada la facilitat amb què permetia treballar. Aquest element dota d'unes textures diferenciades la resta del relleu calcari,

Figura 14.18: Sorribes de la Vansa és un nucli de cases disperses que s'estenen al llarg de la vall de la Vansa. És el cap de municipi de Lavansa i Fórnols

de valor estètic remarcable. A la vall de la Vansa és molt freqüent aquest treball dels carreus, com es posa també de manifest a Sant Jaume de Tuixent.

Figura 14.19: L'església de Sant Pere de la Vansa, a prop del poble de Sant Pere, és un dels temples més emblemàtics d'aquesta zona del curs mitjà del riu de la Vansa i es troba envoltat de camps de conreu i petits bosquets

Altres elements patrimonials, relacionats amb punts de defensa, de certa rellevància, són els castells i les cases fortes. La majoria es troben en ruïnes però en temps passats van ser un element clau per a la gestió del territori i la protecció de les valls enfront dels enemics. Destaquen els castells de Sauvanyà, un dels de majors dimensions, Montan de Tost, que conserva encara vestigis de la muralla, el fossar i els murs exteriors, Fontelles, que també conserva part de les muralles i restes de la distribució interior de les habitacions, sense oblidar el castell d'Alinyà, del qual resten molt pocs vestigis, però que va ser molt important i dominava tota la vall des de la seva aturonada posició. Altres elements destacables que mereixen ser ressenyats són el pont d'Espia, les restes del qual es troben sota les aigües de la cua del pantà d'Oliana, el pont existent a prop de Sant Julià de Garrics, d'un sol ull però més ben conservat que l'anterior, i el camí de Clarià, una antiga ruta medieval del Port del Comte a Clarià. En aquest sentit, s'ha identificat una elevada concentració d'edificis romànics distribuïts en dues grans àrees, al nord i al sud de la unitat, separades pel carener que baixa del Port del Comte i que separa les valls de la Vansa i d'Alinyà. Aquest conjunt de serres poc poblades a causa de l'exposició als vents del nord, sí que foren en temps neolítics un punt de trobada d'espiritualitat. Aquí es troba el límit oriental d'una important franja de monuments que va des de Boumort al Port del Comte, passant per la vall de Cabó.

Figura 14.20: L'arquitectura romànica religiosa s'estén arreu de la unitat, ja sigui amb esglésies parroquials, grans temples i capelles més modestes com aquesta de Sant Jaume de Tuixent, situada en un bonic paratge entre aquest poble i Josa de Cadí, a cavall de la Vansa i del Cadí

Un altre element del patrimoni directament vinculat amb el paisatge i únic a tot l'Estat per les seves característiques és el Rètol de Fígols, testimoni de l'explotació de fusta per a l'armada reial al segle XVIII. Es tracta d'una inscripció esculpida sobre la pedra, en un indret molt singular per les seves vistes sobre el darrer tram del riu de la Vansa.

Pel que fa als **valors productius** del territori de la Vansa, cal destacar l'existència d'un distintiu d'origen i qualitat agroalimentària com és la Denominació d'Origen Protegida del formatge i la mantega de l'Alt Urgell i la Cerdanya.

Els **valors socials** del paisatge de la Vansa han estat poc difosos, almenys fins fa poc temps, donat el poc pes demogràfic de la unitat i el poc turisme que la freqüentava. Tradicionalment, aquest ha estat un territori utilitzat per a la caça i la recol·lecció de bolets, però a partir dels anys noranta es produeix un tomb que sembla haver activat la vessant més humana del paisatge. Ha tingut lloc l'arribada de població neorural, de nouvinguts que comencen a donar vida a uns pobles que perdien les escoles i que es despoblaven a marxes forçades per l'aïllament respecte les grans carreteres; un fet que s'ha solucionat en part gràcies a les *lleteres*, un servei mixt de transport de persones i productes de primera necessitat per la gent dels pobles de la vall.

La construcció de l'estació d'esquí de fons, d'alguns equipaments com el càmping del Molí de Fórns i l'arranjament de cases pel turisme rural, han estat incentius per donar a conèixer aquests paisatges. Però un fet transcendental ha estat la constitució del museu de les Trementinaires de Tuixent i tota la literatura que al voltant d'aquestes dones s'ha generat.

També es troben altres costums locals arrelats que, pervivint fins a dia d'avui, permeten l'organització de fires i festes que recuperen les arrels culturals i socials i els lligams amb el paisatge. L'ofici dels cistellers és

Figura 14.21: La ramaderia és un sector productiu en clar retrocés, tot i que en certs indrets com l'altiplà de Montan de Tost s'hi ha dut a terme una intensificació de l'activitat; malgrat tot, aquest fet ha permès mantenir alguns paisatges tradicionals de gran interès productiu, social i estètic

un bon exemple d'artesans que treballen amb el vímet i els pals d'avellaner per crear cistells i tot tipus d'utensilis pràctics a la vida del camp, generant petits paisatges simbòlics que són necessaris per la supervivència de la professió. Es tracta d'un tipus d'artesanía pròpia de la vall d'Alinyà.

Molts d'aquests valors socials també s'entremesclen amb els abundants contes i rondalles que són la base dels **valors simbòlics** del paisatge. Aquest simbolisme també s'expressa en llocs determinats, com els emblemàtics cims del Roc de Galliner i la Roca de Santaló, o nombroses afracos que són origen de fets mitològics relacionats amb les encantades.

Figura 14.22: L'estació d'esquí nòrdic de Tuixent-Lavansa és una instal·lació que genera uns ingressos de notable interès pels dos comuns titulars de la muntanya de l'Arp, Tuixent i la Vansa, que és per on es despleguen els circuits per a la pràctica de l'esquí de fons

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Aquesta muntanyosa unitat prepirinenca es caracteritza per les dificultats de comunicació per carretera, sobretot pel que fa a la mobilitat interna. L'eix Lleida-Andorra per la C-14, entre el Pont d'Espia i els Hostalets de Tost, transcorre per la vall del Segre i pel límit occidental de la unitat, permetent l'accés a la vall d'Alinyà per l'L-401, a Montan de Tost per l'LV-4001, d'on surt la pista sense asfaltar que, pel coll d'Arnat, mena a Sorribes de la Vansa i Tuixent, i a la vall del riu de Tost. També es pot accedir a la unitat a través de la Seu d'Urgell i Cerc, a través de Gósol (Berguedà) i Josa de Cadí i a través de Sant Llorenç de Morunys (Solsonès) i el coll de Port. Totes aquestes vies permeten arribar a Tuixent, centre neuràlgic de les valls de la Vansa i a partir del qual surten les principals rutes per atènyer la majoria de nuclis de població de la unitat i els seus racons de major interès.

Els principals itineraris d'interès paisatgístic són:

Entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa: L'entrada a la vall de la Vansa d'aquesta ruta que surt de la Seu d'Urgell, representa la descoberta de poblacions amagades de les rutes tradicionals. Des de Tuixent, prenent la carretera que porta a Sant Llorenç de Morunys (Solsonès), s'arriba al coll de Port, límit entre les comarques de l'Alt Urgell i el Solsonès, des d'on surt una carretera que, en poc més de tres quilòmetres, assoleix les instal·lacions de l'estació d'esquí de fons de Tuixent - La Vansa, situades al paratge anomenat Pla de l'Arp. La ruta està plantejada mitjançant diferents espais i museus temàtics. El museu de les Trementinaires de Tuixent, on es poden descobrir nombroses herbes remeieres i conèixer aquest apassionant ofici, és una de les instal·lacions de la llista d'espais singulars a l'Alt Urgell dedicats a recordar els oficis del passat.

GR-107, el camí dels Bons Homes: Aquesta ruta ofereix la possibilitat de recórrer les rutes de migració que van utilitzar els càtars, entre els segles XII i XIV, quan fugien de la persecució de la Croada i la Inquisició. El camí va del santuari de Queralt al castell de Montsegur, ja a Occitània, creuant paratges amb viles medievals, esglésies romàniques i castells. Aquesta és una ruta que, a banda del seu vessant històric, circula per la zona protegida del Parc Natural del Cadí-Moixeró. Aquest itinerari creua la unitat des de Sant Llorenç de Morunys a Tuixent pel coll de Port, coincidint amb la ruta anterior (entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa), i, en una segona etapa, des d'aquesta vila fins a Gósol, per Josa de Cadí.

GR-150, circular del Cadí: Aquest itinerari entorn a la serra del Cadí va des de la Seu d'Urgell a Alp, passant per Querforadat en el sector nord i per Tuixent al sud. És la millor manera de descobrir la imponent serralada i els contrastos paisatgístics d'ambdues vessants. En part coincideix amb el traçat de la ruta *cavalls de vent*, que recorre vuit refugis guardats del parc. El tram est té algunes etapes en la unitat,

Figura 14.23: L'ajuntament de Tuixent alberga les instal·lacions del museu de les Trementinaires, una parada obligada per aquells que vulguin conèixer el ric patrimoni cultural i etnogràfic d'aquestes valls i molts dels secrets d'aquest antic i ja desaparegut ofici

concretament la que va de Gósol a Fòrnols del Cadí, passant per la part sud de la serra i arribant a la vall de la Vansa, i la que tornant a sortir de Fòrnols arriba a la Seu d'Urgell després de passar el coll de Bancs i el coll de Creus.

De l'Alzina al Roc de Galliner: Aquest itinerari comença en un dels miradors més destacats de la vall d'Alinyà, l'Alzina (nº 85) per anar fins a un dels cims emblemàtics de la unitat, el Roc de Galliner. La ruta permet descobrir una típica vall prepirinenca calcària amb pobles situats dalt de promontoris i extensos vessants a solana coberts de feixes.

Transpirinenca: Aquest itinerari de llarg recorregut en bicicleta de muntanya creua la unitat en 2 parts. La primera és la que des de Planoles arriba a Tuixent per la collada de Toses i el coll de Pal, baixant a Bagà pel vessant sud del Moixeró per seguir en direcció al coll de Josa i, un cop passada l'ermita de Sant Miquel, arribar a Tuixent. Es creua una gran varietat de paisatges, sobretot des de Bagà, on es gaudeixen les vistes de la cara sud de les Penyes Altes del Moixeró i la impressionant paret de la cara nord del Pedraforca, abans de baixar a Tuixent. La següent part surt d'aquesta vila en direcció a Llavorsí pujant el coll d'Arnat per anar a Noves de Segre, ja a la veïna unitat de la Plana de l'Urgellet. Aquesta part permet seguir la vall del riu de La Vansa en direcció al Molí de Fòrnols i canviar de vessant, deixant enrere el Cadí.

Altres itineraris d'interès paisatgístic:

Un bonic recorregut per la vall de Tost neix a la mateixa carretera C-14, a l'altre costat de la concentració ramadera dels Hostalets de Tost. Passejar-se per aquesta ruta és endinsar-se en una de les pàgines més apassionants de la història de Catalunya, la d'Arnau Mir de Tost, un dels nobles més fidels a Ermengol, bisbe d'Urgell, i sens dubte el més famós de la nissaga de la senyoria de Tost. Avui, la vall de Tost és pràcticament deshabitada. Pujant cap a Torà de Tost es troba l'ermita de Sant Genís i, a Torà, un petit nucli al voltant de l'església de la Mare de Déu de l'Esperança. Des de Sauvanyà, ja a peu, es pot passejar fins a cal Marroi, cal Peirot, cal Maçanell o cal Giró i, si les forces acompanyen, també es pot pujar fins al pas del Llop i, no sense dificultat, fins a Banyeres, ja a l'altre vessant de la serra del Montsec de Tost.

A la vall de la Vansa, encara és possible de fer-se una idea, des de Josa de Cadí fins a Montan de Tost, de la cultura de la terra i els boscos, el riu i la neu, el sol i les pluges. Aquí s'hi troben petits nuclis dispersos i gairebé deseparats. Tuixent ha assolit darrerament un cert renom per les seves pistes d'esquí de fons, amb unes esplèndides vistes al Port del Comte i al Pedraforca. Des de Tuixent es pot optar per seguir amb cotxe fins al Molí de Fòrnols o per fer el recorregut a peu pel camí de l'obaga, a l'altre costat del riu, pel mig dels boscos. Un cop al Molí, es pot seguir per la pista fins a Montargull i Sorribes, seguint el riu de La Vansa per una vall plena de racons insòlits. Sorribes és la capital

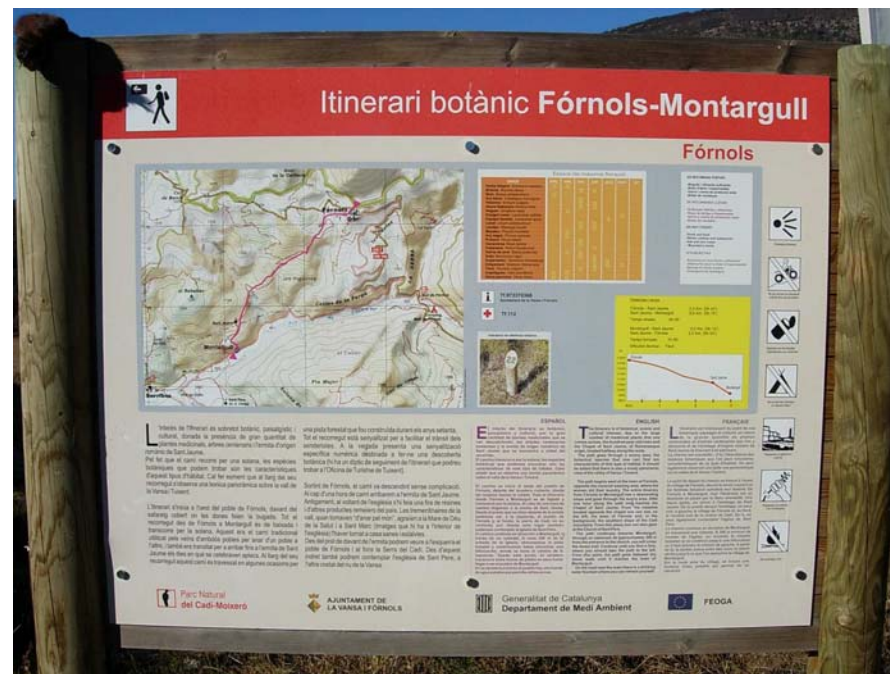

Figura 14.24: Diversos projectes de col·laboració entre institucions han permès crear una xarxa d'itineraris i de routes per fer a peu i en bicicleta, permetent així al visitant descobrir racons amagats de la zona i conèixer de manera més propera els diversos paisatges que la conformen

Figura 14.25: El camí que puja d'Adraén cap al Cap de la Fesa, al sector més occidental de la serra del Cadí, és una veritable balconada sobre els sectors propers a aquest poble, però sobretot cap a la depressió de l'Urgellet i bona part dels Pirineus catalans

de la Vansa i l'arrencada de dues excursions molt suggeridores: la primera, agafant la carretera de Sisquer i baixant per un camí a l'esquerra, porta a l'església romànica de Sant Julià de Garrics, del segle XI, esplèndida mostra de l'arquitectura religiosa d'aquestes muntanyes. La segona porta a Ossera, en cotxe per la pista de Sant Pere i Padrinàs, o bé a peu, per l'antic camí que surt del darrere de les antigues escoles de Sorribes i que, després de travessar el riu, puja fins a Ossera i les Colladetes, i seguir fins a l'Alzina d'Alinyà pel camí de les trementinaires, aquelles dones que, des de temps immemorials, baixaven a l'Urgell i les Garrigues a vendre bolets secs i herbes, embolicats tots dins d'uns mocadors de farcell immensos. Des de Sorribes, passat cal Guàrdia, es pot seguir cap a la Barceloneta i, després, abans d'arribar al coll, per un camí a l'esquerra, es pot accedir a peu a l'ermita de Sant Fruitós de l'Espluga, al bell mig d'un paratge d'especial bellesa. Per la pista principal se segueix fins al coll d'Arnat, on, durant l'Edat Mitjana, passava el camí que comunicava els dominis de Tost amb la Vansa i el Solsonès. A partir d'aquí, es pot començar a baixar fins a Montan de Tost. La darrera part d'aquest itinerari és el que proposa la ruta transpirinenca en BTT.

Punts d'observació i gaudi del paisatge

El mirador de l'Arp (nº 92) és un dels més destacats de la unitat. S'hi accedeix amb una petita passejada des de l'estació d'esquí de Tuixent-Lavansa, creuant el prat de l'Arp, un bon exemple de pradell de muntanya mediterrània obert cap al nord, des d'on es pot gaudir d'una extensa panoràmica sobre la serralada pirinenca. Des del mirador es

poden distingir els pobles que són al fons de la vall del riu de La Vansa: Cornellana, Fórnoles, Sorribes o Ossera, i una àmplia faixa de muntanyes presidides pel Cadí, a l'oest. És un dels millors punts per observar les escarpades canals de la cara sud d'aquesta serralada i, ahora, és un excel·lent mirador dels cims pirinencs fronterers.

El coll de Bancs (nº 90) també és un excel·lent punt d'observació de la vall del riu de La Vansa, des del Montsec de Tost fins a Fígols i Tuixent, amb el Cadinell en primer terme a l'oest i l'escarpada i seca cara sud de la serralada del Cadí retallada al fons. La proximitat a la serralada i la facilitat d'accés motoritzat, fan d'aquest mirador un dels més emblemàtics de la zona.

Aquesta unitat compta amb un gran nombre de nuclis encimbellats que, per la seva morfologia i situació, es converteixen en balcons naturals sobre el paisatge. És el cas d'Ossera (nº 88), un poblet que ha sabut conservar tot el seu encant i que té excel·lents vistes sobre la serra del Montsec de Tost i la vall del riu de La Vansa als seus.

L'aiguabarreig d'aquest riu amb el Segre i les espectaculars parets verticals del congost de Trespunts es poden observar des del mirador del mateix nom (nº 81), ja al límit amb la unitat dels congostos prepirinencs del Segre.

Finalment, al sud de la unitat, un dels miradors més destacats és el de l'Alzina d'Alinyà (nº 85), des d'on es té una àmplia panoràmica de la vall prepirinenca d'Alinyà, amb el seu paisatge calcari esquitxat de pobles encimbellats en els vessants de solana coberts de feixes.

Dinàmica actual del paisatge

La Vansa està localitzada dins l'àmbit de la muntanya mitjana, amb una clara absència del component industrial i amb un sector serveis molt reduït. Les explotacions agràries són majoritàriament de mida petita, tot i que a Montan i a Castellar de Tost n'hi ha de majors, i es basen en la cria del bestiar boví, sobretot de carn, en un règim d'explotació extensiu amb una certa estabulació hivernal, tot i que també n'hi ha de llet en els llocs fàcilment accessibles per la seva recollida.

L'aïllament de la zona i les tortuoses comunicacions han definit aquest territori de marcat caràcter rural i en vies de despoblament, però que, arran d'això, ha sabut mantenir el perfil tradicional dels nuclis de població, tot i experimentar un notable abandonament de les activitats agràries que ha fet que el territori hagi vist incrementada la seva extensió forestal.

La dinàmica territorial més recent experimentada per aquest àmbit és doncs, com ja s'ha dit, la d'un descens de la població en la majoria de

Figura 14.26: L'aïllament dels nuclis de població de la unitat ha desencadenat casos de total abandonament com aquest del poble de Collarnat

nuclis, a excepció de Tuixent, que ha vist estabilitzada la seva població durant els darrers cinc anys. Aquest fet es veu reflectit en molts pobles per les cases abandonades, algunes de les quals ja en estat ruïnós, i per la presència d'alguns pobles ja totalment despoblats i abandonats, com són Collarnat, Banyeres i Tost.

L'abandonament dels conreus i la transformació d'aquests en pastures per al bestiar ha canviat la fesomia dels voltants de molts pobles i masos aïllats, que han vist reduïda la diversitat paisatgística d'antany, fent aparèixer, a més, l'element dels camps abandonats i dels prats en procés de colonització forestal.

Amb tot, els pobles segueixen mantenint la seva estructura ancestral de nuclis agrupats i compactes on hi predomina la construcció de pedra calcària i la teulada de teula rogenca. La dinàmica de creixement urbanístic que afecta tants indrets de l'Alt Pirineu i l'Aran no ha experimentat aquí l'empenta d'altres contrades, de manera que són ben poques les alteracions que han patit els nuclis pel que fa a construccions de nova planta.

Tot i les minses comunicacions per carretera durant els darrers temps s'han anat fent reformes i millores en certs trams i són ara ben pocs els pobles que no tenen accés a través de carretera asfaltada. A més, l'accelerat deteriorament d'aquestes vies, moltes de les quals amb risc d'esllavissades i despreniments, és un factor que afavoreix l'aïllament, l'abandonament i impedeix la implantació de noves activitats econòmiques. De totes maneres, durant els darrers anys han sorgit

iniciatives des del punt de vista turístic, especialment pel que fa al turisme rural i a la restauració.

Molts dels nuclis alberguen una quantitat destacable de segones residències, la majoria cases antigues rehabilitades, que fan que la població experimenti nombroses oscil·lacions durant la setmana i durant les vacances. Paral·lelament, alguns pobles han rebut un impuls poblacional arran de l'arribada de comunitats neorurals que han afavorit un rejuveniment de la població, com són els casos paradigmàtics d'Ossera i, més recentment, de Castellar de Tost.

La població de la vall d'Alinyà ha sofert una forta davallada durant les darreres dècades, però bona part dels seus habitants han mantingut les activitats tradicionals de muntanya d'aquesta zona com són la ramaderia extensiva de vaques i ovelles i els conreus de patata del bufet, una varietat molt preuada que es conrea en prats elevats. L'habilitació de diversos itineraris per visitar, conèixer i gaudir al màxim dels valors naturals i del paisatge de l'espai estan representant un impuls sensible de desenvolupament rural per a aquest territori.

Al mateix temps, l'estació municipal d'esquí nòrdic de Tuixent - La Vansa i el museu de les Trementinaires de Tuixent, han estat i continuen sent pols d'atracció de visitants que, directa o indirectament, repercuteixen en l'economia local.

L'existència d'activitats extractives, algunes de grans dimensions, com la del congost de Trespunts, han generat certs impactes visuals i acústics. N'hi ha d'altres de petites dimensions que es troben més integrades a l'espai. N'hi ha una de lignit, la Mina Juanita, que ha estat

Figura 14.27: Tuixent és la petita capital de tot el territori que comprèn la vall de la Vansa.

restaurada recentment i que, de cara a un futur a curt termini, pot convertir-se en un altre atractiu turístic per la zona.

També són destacables els impactes visuals derivats del traçat de les línies d'alta tensió que recorren la unitat, especialment la que creua de nord-oest a est, des de Castellar de Tost fins al coll de Mola, i de les antenes de telecomunicacions molt visibles a Montan de Tost, Sorribes de la Vansa i Alinyà.

Pel que fa al sector de l'explotació silvícola, aquest ha anat de baixa en els darrers anys degut a la minva del preu de la fusta de baixa qualitat, com la que aquí es troba, i la dificultat afegida per accedir a moltes obagues, tot i que n'hi ha algunes de molt bones condicions d'explotació com l'obaga de l'Arp. Aquesta reducció de la pressió sobre el bosc, juntament amb les condicions descrites que afavoreixen la colonització d'espais oberts, han donat lloc a increments substancials de la massa forestal. Per contra, les solanes, que en el passat també van ésser més explotades i amb condicions edàfiques i climàtiques pitjors, recuperen lentament una coberta vegetal, primer de matolls i després de boscos joves. Cal tenir present l'impacte d'explotacions forestals mal gestionades, amb l'obertura de pistes que no tenen gaire cura per l'impacte visual ni erosiu.

Respecte l'agricultura, els principals conreus tradicionals eren el blat i les patates, acompanyats de lleguminoses com els cigrons, les guixes i els fesols, i també el blat de moro. Actualment, l'agricultura ha sofert els mateixos canvis que a la resta de la comarca i la majoria d'aquests conreus s'han perdut. Al secà es fa alfals i els terrenys de vora els rius

Figura 14.28: La majoria de vies de comunicació de la unitat són petites i estretes carreteres que allarguen molt en temps els desplaçaments entre els nuclis de població de dins i fora de l'àmbit

Figura 14.29: L'augment de l'extensió i de la massa forestal és una de les dinàmiques més patents a la major part del territori de la Vansa

s'han convertit en regadiu i s'aprofiten tots els prats naturals. També es comencen a introduir els cultius biològics i d'herbes medicinals i aromàtiques. D'altra banda, la major part de la superfície agrària és ocupada per terreny forestal i per pastures permanents, ja que la ramaderia ha esdevingut la principal font econòmica, sobretot amb la cria de bestiar oví i de conills, seguida pel boví i alguns caps de bestiar cabrum, porcí i equí. En aquest sentit, són rellevants els impactes visuals derivats de la implantació de granges agrícoles amb materials poc integrats amb el cromatisme de l'entorn, així com l'impacte de l'abandonament agrícola en forma de camps malmesos i en evident estat de degradació a tocar dels pobles.

Finalment, cal remarcar que, en una unitat de relleu tan marcat com aquesta i clima de tendència continental i mediterrània de muntanya, els dos principals riscos que se'n deriven són les esllavissades i els incendis forestals.

Tal com es pot constatar en el mapa de riscos, els moviments de massa es troben localitzats damunt dels afloraments de roques plàstiques, com els guixos i les argiles, o en parets de cingles calcaris molt verticals i propers a les carreteres d'accés als nuclis. Hi ha un important aflorament de guixos que ressegueix la base occidental de la serra del Cadinell, on tradicionalment la carretera d'accés a Tuixent des de la Seu d'Urgell ha tingut molts problemes de manteniment d'ençà de la seva construcció. A Cornellana hi va haver una important esllavissada que va tallar completament la carretera l'any 1995, i a l'estret de la Farga, tot arribant a Tuixent, sempre hi ha materials damunt la carretera. Altres punts conflictius són els revolts sota Adraén, on es mesclen argiles, col·luvions i afloraments del freàtic, o l'alternança de

margues sota calcàries al solà de Canelles i sota la Roca de Perles. Seria llarga la llista de petites afectacions que, si bé no impliquen un gran risc, sí que suposen una despesa constant en manteniment.

Els moviments de massa s'alternen, al sector occidental, amb l'elevat risc d'incendi forestal. Tot i que els focs no han assolat encara aquest paisatge, és un risc que es podria estendre, a partir del fons de la vall del Segre, aprofitant totes les solanes de les valls inferiors. El risc fins fa unes dècades era baix degut a la poca vegetació existent, però amb el pas dels anys els petits boscos de pins i carrasques s'uneixen i afavoreixen la continuïtat del combustible.

Finalment, no es pot oblidar el risc d'inundacions que el riu de la Vansa provoca periòdicament a l'estreta vall. Només uns pocs nuclis es veuen afectats, però la creixent concentració d'activitats lúdiques en aquests indrets (càmping, barranquisme, turisme rural...) poden convertir un espai vulnerable en un de risc. De fet, el càmping del Molí de Fòrnols ja s'ha vist afectat per algunes de les crescudes sobtades que es produeixen en les tempestes d'estiu. Aquí el perill ve donat per la gran energia amb la que baixa l'aigua, degut al fort gradient, i no tant per l'amplitud en l'ocupació de la llera. L'any 1982 també fou un any d'infortunis hidrològics que van transformar de forma important tots els prats de la zona baixa de Tuixent; l'endegament posterior del riu de Josa i de Mola ha mitigat futures crescudes, però el paisatge resultant ha impedit el desenvolupament del bosc de ribera.

Figura 14.30: A la vall d'Alinyà, com en altres indrets de la unitat, hi ha terrenys inestables, tot i que no representen, per ara, un gran problema en la major part dels casos

Possible evolució del paisatge de la Vansa

L'evolució d'aquest paisatge possiblement seguirà la dinàmica de transformacions lentes que s'ha produït fins ara, sempre i quan no es produeixin perturbacions com les anteriorment mencionades.

L'abandonament de l'activitat agrícola és ja gairebé complet en els nuclis més endinsats de la vall, però no a l'àrea de Tost, on les administracions hauran de vetllar per la seva continuïtat. El projecte pilot que l'Obra Social CatalunyaCaixa està implementant a la vall d'Alinyà pot ajudar a mantenir el mosaic agroforestal d'aquesta vall basant-se en la recuperació de cultius i la seva gestió ambiental. Els processos d'abandonament de les activitats primàries indiquen que en les properes dècades l'increment i continuïtat de la massa forestal també acabarà penetrant a les solanes que havien tingut antics cultius.

Els criteris que recull el Pla Territorial de l'Alt Pirineu i Aran de cara a un escenari de futur a mitjà termini són els de fer créixer i potenciar una funció de centre prestador de serveis al seu entorn pels nuclis de Tuixent, com a petita capital d'un territori d'escassa accessibilitat, i d'Alinyà, per ser el nucli que concentra més població de la vall lateral del mateix nom. A la mateixa plana d'Organyà, a l'esquerra del riu Segre, es proposa per a Fígols un creixement de reequilibri del nucli urbà.

Per altra banda, el pla preveu completar el perímetre dels nuclis per poder incrementar l'edificabilitat de residències no habituals. Aquest és un aspecte on caldrà estar molt vigilants per no malmetre el bon estat de conservació dels perfils d'aquests magnífics pobles encimbellats i integrar les noves construccions en l'estructura urbana.

El turisme rural i l'esquí de fons tenen cert pes en l'economia de la unitat, i són una oportunitat per capgirar les principals dinàmiques del paisatge i reactivar el seu valor productiu, en aquest cas més enfocat al sector terciari.

Avaluació del paisatge

Debilitats:

- Les dificultats de comunicació viària i telemàtica, que no ajuden a la fixació de població.
- La regressió d'activitats que intervenen directament en el paisatge, com la ramaderia, l'agricultura o l'explotació forestal, degut a l'envelliment de la població i la manca de relleu generacional, que està provocant pèrdues de la rica biodiversitat agrícola i cultural de la unitat.

- Les dificultats per part de la població nouvinguda per implementar activitats de caràcter emprenedor i estretament lligades amb la conservació i la divulgació del paisatge de la Vansa.

Amenaces:

- L'abandonament de les activitats agràries, que pot suposar una pèrdua destacable de la diversitat paisatgística de la unitat i un augment clar de la massa, la continuïtat forestal i el risc d'incendi.
- La degradació d'elements patrimonials d'interès, com les esglésies romàniques aïllades o els conjunts urbans dels pobles més allunyats.
- El deteriorament de les carreteres d'accés a certs nuclis de població.
- L'envelliment i pèrdua excessiva de població, que dificulten el relleu generacional de les explotacions i el manteniment de la vitalitat dels nuclis.
- La instal·lació o ampliació d'activitats de fort impacte visual, com pedreres o línies elèctriques.

Figura 14.31: La pedrera de Trespunts altera aquest racó tan emblemàtic de l'aiguabarreig entre el Segre i el riu de la Vansa

Figura 14.32: La vall d'Alinyà està experimentant un procés de gestió del paisatge a partir d'una filosofia conservacionista particular. És un dels pocs casos on s'aposta clarament pel manteniment de l'agropaisatge en un territori d'alta muntanya

Fortaleses:

- És un paisatge rural de muntanya mitjana que ha sofert pocs desenvolupaments, fet que ha possibilitat la conservació de valors del paisatge que altres indrets de l'Alt Pirineu i Aran han perdut.
- La tranquil·litat i aïllament de la vall, que pot ésser ben valorada per determinats sectors del turisme no massificat.
- Els valors simbòlics i històrics, molts per descobrir, d'aquests paisatges prepirinencs i els encants d'uns Pirineus diferents.
- La millora dels accessos viaris en la perifèria de la unitat (C-14, carretera de Solsona a Sant Llorenç de Morunys per la Llosa del Cavall i l'accés des del Berguedà a través de Josa) que poden suposar una millora de les condicions de vida de la població resident, alhora que afavoreixen els visitants.
- Els productes agrícoles i ramaders artesans, amb un fort component identitari i d'arrelament a la terra, que aprofiten els coneixements tradicionals i la gran biodiversitat botànica d'aquests paisatges calcaris.

Figura 14.33: El paisatge de la tranquil·litat i la serenitat pot ser un dels actius més importants d'aquest racó del Pirineu en un futur no massa llunyà

Figura 14.34: Les petites empreses de productes artesanals han transformat ja des de fa unes dècades la fesomia de molts racons del poble d'Ossera i, el que és més important, el seu teixit social

Oportunitats:

- La implantació d'establiments turístics rurals que representin un complement a les activitats agràries i mantinguin el paisatge ben conservat de la zona.
- La potenciació de l'activitat hivernal relacionada amb l'esquí nòrdic i la implantació d'altres activitats que desestacionalitzin l'oferta d'activitats esportives.
- La valorització i difusió del patrimoni romànic dispers a la zona, millorant-ne la seva accessibilitat i estat de conservació.
- La promoció de les rutes a peu que s'ofereixen pel Parc Natural del Cadí-Moixeró, els espais d'interès natural de les Serres d'Odèn i Port del Comte, la Serra de Turp o l'espai de la muntanya d'Alinyà, juntament amb altres més conegudes, com el camí dels Bons Homes o la transpirenaica en BTT.
- Desenvolupar iniciatives basades en el potencial turístic de la zona en base als productes gastronòmics de qualitat i d'alt valor afegit (patata del bufet, formatges de cabra, melmelades, herbes comestibles i medicinals, etc).
- Consolidar l'activitat museística del museu de les Trementinaires de Tuixent, la festa de les Trementinaires i la comercialització d'herbes medicinals de la vall.

- Augmentar la vitalitat de les valls, concentrant el creixement en els seus nuclis principals.
- Conservar el patrimoni edificat existent, promovent les activitats rurals que poden ajudar a mantenir-lo.

Figura 14.35: Arreu de la unitat es troben esglésies com aquesta de Sant Romà de Perles i que són elements pels quals s'hauria de fomentar la seva conservació i coneixement, juntament amb activitats que puguin incrementar l'interès pel ric patrimoni arquitectònic dels pobles de la zona

Objectius de qualitat paisatgística i proposta de mesures i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) i la proposta de mesures (criteris) i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran continguts en els capítols 13 i 14 de la present memòria (volum 1). Els poders públics i privats, així com els agents socials i la societat en general, han de vetllar pel compliment d'aquests objectius de qualitat paisatgística. El llistat de mesures (criteris) i accions són una proposta per assolir els OQP.

Objectius de qualitat paisatgística

- 14.1 Uns paisatges que conservin l'autenticitat i el caràcter rural d'aquestes valls però que facin possible el manteniment i el creixement de la població resident, tant a partir del sector terciari turístic com del primari agrorramader.
- 14.2 Uns paisatges rurals revaloritzats, amb la presència de poblacions reconegudes pel seu valor històric i patrimonial, ben planificades i gestionades, fomentant la rehabilitació davant la substitució d'edificacions i mantenint-ne els principals trets característics.
- 14.3 Un paisatge agroforestal poc antropitzat, conservat, gestionat i estructurat per masies i petits núclis urbans, potenciat com a medi històric d'aprofitament dels recursos associats al territori i per al turisme rural.
- 14.4 Uns cingles i cims aguts o rasos pelats i pedregosos junt amb altres singularitats geomorfològiques, preservats com a elements configuradors del paisatge i mantinguts com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- 14.5 Un sistema de restes arqueològiques i històriques ben preservades i gestionades dins d'un context forestal, urbà o rural que permeti la seva accessibilitat, descobriment i gaudi.
- 14.6 Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants, permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la unitat i facin descobrir el seu llegat ecològic, històric i cultural.

Criteris i accions

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- 14.1 Conservar la zona de pastures del Port del Comte, com un dels espais amb activitat ramadera important que ha de ser recuperada i fomentada.
- 14.2 Conservar el conjunt de paisatges agraris d'elevat valor productiu i estètic creats pel *bocage* que pel seu gran valor cultural han de continuar mantenint el seu caràcter.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- 14.3 Promoure el manteniment de la ramaderia de muntanya a partir de fórmules diverses, des de les ajudes a les explotacions fins a les iniciatives de custòdia del territori, coordinant en un projecte

comú a totes les institucions amb interessos relacionats amb la gestió de la biodiversitat i del paisatge de les pastures de muntanya.

- 14.4 Crear una marca de qualitat pels productes naturals de la vall de la Vansa per incentivar el turisme gastronòmic i la conservació de les varietats agrícoles locals, especialment d'aquelles vinculades al paisatge dels prats de dall, com la patata del bufet, i territorialitzar el seu consum.
- 14.5 Potenciar les residències - casa de pagès, la producció artesanal i la ramaderia extensiva utilitzar el paisatge com a eix per als desenvolupaments d'ofertes turístiques molt entroncades amb el medi i la gent, respectuoses amb el paisatge i que fomenten activitats que poden ajudar a la gestió i conservació del paisatge.
- 14.6 Promoure la restauració, utilitzant materials que s'integrin en l'entorn, de masies, ermites, esglésies i castells, per tal de millorar l'oferta turística i enriquir els itineraris existents. Entre el patrimoni de la unitat cal destacar el temple de Sant Esteve d'Alinyà i les esglésies de Sant Víctor de Fígols d'Organyà, Sant Esteve de Tuixent i Sant Julià dels Garrics. Cal impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i amb valor històric, amb els itineraris paisatgístics, com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts.
- 14.7 Afavorir la bona conservació i millora de la xarxa rodada i dels camins històrics i facilitar l'accés a la xarxa de telecomunicacions a la resta del territori. Realitzar les obres i millores amb criteris de bones pràctiques en el paisatge.
- 14.8 Promocionar les rutes a peu i en BTT, com a activitats esportives que ajudin a desestacionalitzar l'oferta basada en l'esquí. El Parc Natural del Cadí-Moixeró, els espais d'interès natural de les Serres d'Odèn i Port del Comte, la Serra de Turp o l'espai de la Muntanya d'Alinyà, juntament amb altres més conegudes, com el camí dels Bons Homes o la transpirenaica en BTT, són itineraris d'interès que convindria potenciar.
- 14.9 Consolidar la festa de les Trementinaires i la comercialització d'herbes medicinals, així com l'activitat museística del Museu de les Trementinaires de Tuixent.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- 14.10 Afavorir la bona conservació de la xarxa viària, així com facilitar l'accés a la xarxa de telecomunicacions a la resta del territori. Realitzar aquest seguit d'obres i millores amb les més acurades bones pràctiques en el paisatge.
- 14.11 Concentrar el creixement en els nuclis principals de les valls per augmentar-ne la seva vitalitat, tot vetllant per la conservació del patrimoni edificat existent i de les activitats rurals que el mantenen.
- 14.12 Els nuclis compactes a mitja vessant de Cornellana, Alinyà, Fòrnols, Llobera i Sorts, el de Fígols, situat en fons de vall, així com els nuclis encimbellats de l'Alzina d'Alinyà, Castellar de Tost, Ossera, Tuixén, i Adraén presenten una fesomia singular d'estructures i perfils característics, perceptibles des de determinades àrees i recorreguts, els quals constitueixen fites paisatgístiques que tenen una relació directa amb els respectius fons escènics. En aquests casos, el desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir, a través del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- 14.13 Moderar i limitar el creixement dels complexos d'esquí nòrdic de l'estació d'esquí de Tuixent – La Vansa i l'estació d'esquí de Port del Comte, evitar noves operacions d'ampliació i millorar la seva integració paisatgística, especialment pel que fa als accessos i àrees urbanes associades.
- 14.14 Afavorir la conservació; sense construccions, dels espais agraris que presenten patrons de *bocage*.

- 14.15 Promoure entre diverses institucions i entitats públiques i privades fórmules de protecció i gestió dels paisatges d'interès agrari de les petites planes al·luvials lligades als principals cursos fluvials, a més dels espais agrícoles singulars (*bocage*) de Tuixén i Alinyà.
- 14.16 Minimitzar l'impacte paisagístic de les noves infraestructures que alterin l'estructura original i la panoràmica visual dels fons escènics i els cims presents a la unitat; especialment dels més emblemàtics com la Roca del Balinyó, la Roca de Santaló i el Roc de Galliner i els fons escènics referits al mapa 14.2 del final de la unitat; i promoure la seva protecció com a zones d'abast visual i impressores de caràcter al paisatge.
- 14.17 Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent: es tracta dels miradors de lo Cogulló de Turp, l'Alzina d'Alinyà, Fígols, mirador de l'Arp, Ossera, congost de Trespunts i coll de Bancs, els itineraris motoritzats dels congostos prepirinencs del Segre i entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa, i els no motoritzats del GR-150 circular al Cadí, la Transpirinenca en BTT i de l'Alzina-Roc de Galliner. Aquesta xarxa hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la funció de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori.

